ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΙΤΗΡΙΟΣ
ΕΙΣ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑΣ*

Κύριοι,

Ἀναλαμβάνων, ἐγκρίσει τοῦ σεβαστοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας, ἄρχομαι τοῦ ἔργου κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Προέταξα δὲ τὴν ἑλληνικήν, οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ διαφέροντος, ὅπερ ἐγείρει ἡ μελέτη τῆς τῶν ἡμετέρων προγόνων μυθολογίας, ἐν ᾗ, κατὰ τὴν γνώμην ἐπιφανοῦς ἀρχαιοδίφου, συγκεντροῦνται αἱ ῥίζαι τῆς τε ἐξωτερικῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ[1], ἀλλὰ πρὸ πάντων, διότι διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποιητικὴν χάριν, διὰ τὴν ἀφθονίαν καὶ τὸ ἀσφαλὲς τῶν πηγῶν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀπὸ μακρῶν χρόνων εἰς τὴν ἔρευναν αὐτῆς ἐγκυψάντων λογίων καὶ φιλοσόφων, ἡ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ἐξέτασις, προσφυεστάτη οὖσα ἀφ' ἑνὸς εἰς ἀναπαράστασιν τοῦ διανοητικοῦ κόσμου τῶν ἀρχαίων καὶ εἰς ἐξήγησιν τῆς γενέσεως τῶν ἰδεῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῦ βίου καθόλου αὐτῶν, ἀποκορυφοῖ ἀφ' ἑτέρου πάντα τὰ πορίσματα τῆς νεωτάτης ἐπιστήμης τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας, ὑποδεικνύοντα τοὺς νόμους τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως καὶ παρακμῆς τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν. Τούτου δ' ἕνεκα, ἐν τῇ ἐκθέσει περὶ τῶν ἐρευνῶν, τῶν γενομένων ἐν τῷ κλάδῳ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ περὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν συστημάτων, τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων προταθέντων πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἑλληνικῶν μύθων, συνοψίζονται πᾶσαι αἱ ἔρευναι καὶ πᾶσαι αἱ ἰδέαι, αἱ ἐξενεχθεῖσαι πρὸς διαφώτισιν τῆς ἱστορίας τῶν θρησκειῶν οὐ μόνον τῶν ἀρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιλοίπων λαῶν. Περὶ τῶν ἐρευνῶν τούτων ἔσται ἡμῖν σήμερον διὰ βραχέων ὁ λόγος, ὡς ἀναγκαία προεισαγωγὴ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἑλληνικῶν μύθων, πλατύτατα δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος θὰ διαλάβωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, ἥτις συμπληροῖ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἀμέσως ταύτῃ συνεχομένη.

Ἐν ταῖς θρησκείαις, ὧν βάσις ἐστὶν ἡ ἀποκάλυψις, καὶ ὧν τὰ ὅρια σαφῶς διαγράφει ἡ δογματική, ἡ πίστις ἀποκλείει ἢ περιορίζει τὴν ἔρευναν. Τά τε θρησκευτικὰ δόγματα καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς τοῦ θείου λατρείας παρίσταν-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

---

* Ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς ἐφημ. Αἰών, 7-9 Δεκεμβρίου 1882.

1. K. O. Müller, *Prolegomena*, σ. 207.

ται ἐν αὐταῖς, ὡς ὁρισθέντα κελεύσει τοῦ θεοῦ, οὗ ἡ βούλησις οὐδαμῶς ὑπόκειται εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου· πᾶσα δὲ ἀπόπειρα πρὸς ἐξέλεγξιν τῆς θείας βουλήσεως λογίζεται ἀσέβεια καὶ πᾶσα παρέκκλισις ἐκ τοῦ κειμένου τῶν ἱερῶν βιβλίων, ὡς αἵρεσις χαρακτηριζομένη, οὐδεμίαν ἔχει ῥοπὴν πρὸς μόρφωσιν τῆς θρησκείας. Ἐκ τῶν ἀρίων λαῶν τοιαύτην θρησκείαν εἶχον μόνον οἱ Πέρσαι, οἱ τὴν Ζὲνδ Ἀβέσταν ὑπολαμβάνοντες ὡς τὸν θεῖον λόγον τοῦ Ἀχούρα Μάσδα, καὶ ἐν μέρει οἱ Ἰνδοί, ἀφ' οὗ χρόνου ἐρριζώθη ἡ πίστις περὶ τοῦ θεοπνεύστου τῶν Βεδῶν. Παντελῶς ὅμως διάφορος ἦν ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία· οὐδεμίαν ἔχουσα αὕτη ἱερὰν βίβλον, ἀπηλλαγμένη τῶν φραγμῶν τῆς δογματικῆς, οὐ μόνον δὲν ἐκώλυε τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἀλλὰ καὶ ἐπωφελεῖτο ἐκ ταύτης. Ποιηταί, καλλιτέχναι, φιλόσοφοι, περικαλλύναντες καὶ συμπληρώσαντες τὴν μυθικὴν κληρονομίαν, ἣν τὸ ἑλληνικὸν γένος παραλαβὸν διετήρει ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ μεγάλου τῶν Ἰμαλαΐων ὀροπεδίου μεταναστάντων προγόνων, κατήρτισαν τὸ ἀγλαὸν ἐκεῖνο θρησκευτικὸν σύστημα, οὗ ἐνδέχεται ἄλλα νὰ ὑπερτερῶσι κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐνάργειαν καὶ τὸ ἠθικὸν σθένος, ἀλλ' ᾧ προσόμοιον κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἁρμονίαν δὲν παρουσιάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὁ ἄξεστος κορμὸς δένδρου, ὁ ἀνέχων τὴν στέγην παλαιοῦ ἀτέχνου ναοῦ, μετεβλήθη σὺν τῷ χρόνῳ εἰς σεμνὸν κίονα τοῦ Παρθενῶνος. Ἂν δ' ἐν ταῖς θρησκείαις, ταῖς ἐρειδομέναις ἐπὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως, αἱ μεταγενέστεραι προσθῆκαι καὶ μεταβολαὶ δύνανται νὰ ἐξομοιωθῶσι τῇ σκωρίᾳ, τῇ καταισχυνούσῃ τὴν ὄψιν εὐγενοῦς μετάλλου, αὗται τοὐναντίον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ὁμοιάζουσι μᾶλλον τῷ ἐλέφαντι καὶ τῷ χρυσῷ φειδιακοῦ ἀγάλματος, τοῖς περιβάλλουσιν ἄμορφον κατασκεύασμα ξύλων καὶ πηλοῦ.

Τὴν ὑπεροχὴν δὲ ταύτην, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς θρησκείας τῶν ἄλλων ἀρίων ἐθνῶν, ὀφείλει ἡ ἑλληνικὴ εἰς τὸ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἀναπτυχθὲν ἐρευνητικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἀποκλεῖον τὴν στασιμότητα προφυλάσσει ἀπὸ τῆς δογματικῆς ἀποκρυσταλλώσεως. Ἀπὸ τῶν μυθικῶν ἀοιδῶν τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Πιερίας, μέχρι τῶν θεουργῶν μυστῶν τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας ἀδιαλείπτως βελτιουμένη, συμπληρουμένη, μεταρρυθμιζομένη, διετέλει ἀεὶ ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους, διότι οὔτε εἰς ὕψος ἰδεῶν μετεωρίσθη ποτὲ δυσλήπτων τοῖς πολλοῖς, οὔτε πάλιν ἐνέμεινεν εἰς τὴν ταπεινὴν ἀφετηρίαν αὐτῆς, ὅτε θὰ ὑστέρει ἐν τῇ εὐγενεῖ πρὸς τὴν πρόοδον σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ συνήκμασε μὲν ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτοῦ, κατέπεσε δ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς παρακμῆς τῶν γραμμάτων, τῆς τέχνης, τῆς φιλοσοφίας. Οὐδὲ παρουσιάζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς τὸ εἰς ἄλλας θρησκείας παρατηρηθέν, αἵτινες ἀπρὶξ ἐχόμεναι ἰδεῶν στερηθεισῶν τοῦ προτέρου κύρους αὐτῶν, καὶ ὑπὲρ τούτων σθεναρῶς προμαχοῦσαι, ἢ κατισχύουσι καὶ τότε ἀποφράττουσι τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ καταδικάζουσι τὸ ἔθνος εἰς τὴν γαλήνην τῶν λιμναζόντων ὑδάτων, ἢ καταβληθεῖσαι παρορῶνται καὶ οὐδαμῶς μετέχουσι τῆς περὶ αὐτὰς πνευματικῆς κινήσεως. Ὅθεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ θρησκείᾳ δὲν βλέπομεν τὰς ὀλεθρίας τῷ πολιτισμῷ συγκρούσεις ἐκείνας τοῦ καθεστῶτος θρησκευτικοῦ δόγματος καὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν καινοτο-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

μιῶν· διότι ὁ νοῦς ἀφίετο ἐλεύθερος εἰς τὰς ἐρεύνάς αὐτοῦ, οἱ δ' ἀποτελοῦντες τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν μῦθοι, εὔπλαστοι ὡς κηρός, ἐλάμβανον διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν στωικῶν, τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν αὐτῶν, ἐν ᾧ ὑπὸ τῶν τραγικῶν ἐμορφοῦντο ὡς οἷόν τε προσφυέστατα πρὸς ἔμπνευσιν γενναίων αἰσθημάτων.

Δύο δ' ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς διευθύνσεις ἡ ἐξέτασις τῆς τε ἐσωτερικῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς διατυπώσεως τῆς θρησκείας παρὰ τοῖς Ἕλλησι· δύο ἐσχηματίσθησαν ρεύματα, ἐνιαχοῦ μὲν συμμιγνύμενα ἀλλήλοις, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ διιστάμενα, μέχρι οὗ εἰς ἀντίθετον ὅλως ἐτράπη ἑκάτερον φοράν· τούτων τὸ ἕτερον δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ποιητικόν, τὸ δ' ἄλλο θετικόν· καὶ ἐκεῖνο μὲν εἶχε κατ' ἐξοχὴν διαπλαστικὸν χαρακτῆρα, τοῦτο δὲ οὐσιωδῶς ἀρνητικόν. Παρὰ τοῖς ποιηταῖς καὶ τοῖς καλλιτέχναις, τοῖς ἀντιπροσωπεύουσι τὴν πρώτην διεύθυνσιν, ἡ ἔμπνευσις ἦν πηγὴ μύθων, τὸ δὲ ποιητικόν, συγκιρνώμενόν μετ' ἀκραιφνοῦς θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, συνέτεινον εἰς ἐξωράισιν καὶ καθαρισμὸν τῶν ὑπαρχόντων μύθων καὶ ἀπειργάζοντο αὐτοὺς συμφωνοτέρους τοῖς ἀιδίοις τύποις τοῦ ἰδεώδους καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Ὅτε δ' ἡ φυσικὴ σημασία τῶν μύθων ἐλησμονήθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τὰ μάλιστα συνετέλεσαν εἰς μόρφωσιν τῆς ἠθικῆς ἐννοίας αὐτῶν πρὸς τοῖς ποιηταῖς οἱ καλλιτέχναι. Καίτοι, ὡς λέγει ὁ Πέτερσεν, ἐν τῷ περὶ ἑλληνικῆς θρησκείας ἔργῳ του, ὕψιστον ἦν τὸ ἰδανικόν, ὅπερ οἱ ποιηταὶ ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ Σοφοκλέους ἐνέπνεον εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκροατοῦ, τοῦ θεατοῦ, τοῦ ἀναγνώστου, δὲν ἐδύναντο ὅμως νὰ ἐξαλείψωσιν ἀπὸ τῆς μνήμης τοῦ λαοῦ τοὺς μύθους περὶ τῆς τιτανομαχίας, περὶ τῶν ἐρώτων τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἀπιστιῶν τῆς Ἀφροδίτης, οὐδ' ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ παρέλθωσι ταῦτα παντελῶς ἀμνημόνευτα. Ἦσαν μὲν δίκαιοι καὶ εὐμενεῖς οἱ θεοί, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτῶν ἐκτήθη βίᾳ· ἦσαν δίκαιοι καὶ εὐμενεῖς καθόλου, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν ἦν ἄσπιλος, καὶ ὁ τούτοις δεόμενος ἔδει νὰ ἐλπίζῃ πλείονα ἐκ τῆς εὐνοίας, ἢ ἐκ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἁγιότητος αὐτῶν. Ἀλλ' ὅ,τι οὐδαμῶς ἴσχυσε νὰ κατορθώσῃ ἡ ποίησις κατώρθωσαν αἱ ἐν ἀρχῇ μὲν ταύτῃ ἀκολουθοῦσαι, εἶτα δὲ καὶ ἀνθαμιλλώμεναι αὐτῇ πλαστικαὶ τέχναι. Τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν, εἰς ὃ ἐξικνεῖτο ὁ ποιητὴς ἐν στιγμαῖς ἐμπνεύσεως, κατέσχε παγίως ὁ καλλιτέχνης, βαθέως ἐντυπῶν αὐτὸ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν θεωμένων. Ἐκεῖνο ὅπερ διὰ τῶν πτερόεντων ἐπῶν τοῦ ποιητοῦ στιγμιαίως συγκινεῖ τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκροατοῦ, μεταποιεῖ εἰς διαρκὲς αἴσθημα τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου.

Ἡ δ' ἑτέρα φορά, εἰς ἣν ἐτράπη τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεύνης τῶν τῆς θρησκείας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ἦτο, ὡς εἴπομεν, οὐσιωδῶς ἀρνητική· ταύτῃ ἠκολούθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ φιλόσοφοι, παρ' οἷς ἡ κρίσις ἐγένετο μήτηρ τῆς ἀπιστίας. Φεύγοντες τὴν πεπατημένην τρίβον τῶν δοξασιῶν τοῦ ὄχλου, ἀνεζήτουν τὸν λόγον τῶν πραγμάτων, ἀφετηρίαν δ' ἔχοντες τὰς ἰδίας παρατηρήσεις ἐπειρῶντο νἀνεύρωσι τὴν αἰτίαν τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῶν μύθων, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν ὑπὸ τούτων παρεχομένην λύσιν τῶν ἀπορημάτων· ἐδημιούργουν δὲ συστήματα φιλοσοφικά, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀφεστῶτα τῶν κοινῇ παραδεδεγμένων· ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἐξεταζομέ-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

νη ἡ θεωρία τοῦ Θάλεω, ὅτι πάντων ἀρχὴ τὸ ὕδωρ, δὲν εἶναι ἁπλῆ κοσμογονικὴ θεωρία, ἀλλ' ἔντονος διαμαρτυρία κατὰ τῆς κρατούσης πεποιθήσεως, ὅτι οἱ θεοὶ ἐδημιούργησαν τὸν κόσμον. Λέγων δ' ὁ Ἀναξαγόρας τὸν ἥλιον *μύδρον διάπυρον*, δὲν ἐξέφερε μόνον γνώμην ἀστρονομικήν, ἀλλὰ κατέρριπτεν ἅμα ἀπὸ τοῦ λαμπροῦ τεθρίππου τὸν ἀκτινοβόλον Φοῖβον. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ξενοφάνης ἐμυκτήριζε τοὺς ἀνθρωπομόρφους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Πλάτων ἐξώριζεν ἀπὸ τῆς ἰδεώδους πολιτείας αὐτοῦ τὸν Ὅμηρον, ὡς πολλὰ καταψευσάμενον τῶν θεῶν καὶ οὐδαμῶς ἠνείχετο ποιητὰς ἀνοίκεια περὶ θεῶν μυθοπλαστοῦντας. «Ὅταν τις τοιαῦτα λέγῃ περὶ θεῶν χαλεπανοῦμέν τε καὶ χορὸν οὐ δώσομεν» (Πολιτ. Β΄, σ. 383). Ἐνέκρινε δ' ἐκείνους μόνους τῶν μύθων, οὓς εὕρισκε συνᾴδοντας τῇ τε ἠθικῇ καὶ τῷ ὀρθῷ λόγῳ, ἀπορρίπτων καὶ καταδικάζων πάντας τοὺς ἀποδιδόντας τοῖς θεοῖς ἔργα ἀνόσια, «ἢ οὐ θεοῦ ἔργα ἐατέον αὐτὰ λέγειν, ἤ, εἰ θεοῦ, ἐξευρετέον αὐτοῖς σχεδὸν ὃν νῦν ἡμεῖς λόγον ζητοῦμεν» (αὐτ., σ. 380 b).

Εἰς τὰ δύο ταῦτα γενικώτερα συστήματα τῆς ἐρεύνης τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ὑπάγονται τὰ ἔργα πάντων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, τὰ ὁπωσδήποτε σχέσιν ἔχοντα τοῖς μύθοις καὶ τῇ λατρείᾳ τοῦ θείου. Καὶ εἰς μὲν τὸ ποιητικὸν σύστημα δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν, ἐκτὸς τῶν καλλιτεχνῶν, οἱ ἀρχαιότεροι λογογράφοι, οἱ ἀτθιδογράφοι, οἱ κατὰ τόπους ἐξηγηταὶ τῶν ἱερῶν, οἱ ποιηταὶ καὶ μυθογράφοι τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Εἰς δὲ τὸ φιλοσοφικὸν οἱ θεόσοφοι, οἱ εὐημερικοὶ καὶ οἱ δι' ἀλληγοριῶν ἑρμηνεύοντες τοὺς μύθους, οἱ ἄθεοι, οἱ νεοπλατωνικοί, οἱ ἀπολογηταὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, οἱ βυζαντῖνοι τέλος συγγραφεῖς. Τούτων οἱ μὲν θεόσοφοι, ὁποῖοι ἦσαν ὁ Ἐπιμενίδης, ὁ Φερεκύδης, ὁ Πυθαγόρας καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐπαρουσιάζοντο ὡς ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς θείας σοφίας, ἐπειρῶντο νὰ μεταρρυθμίσωσι τούς τε μύθους καὶ τὰ τῆς λατρείας, ἐπὶ τῆς προτέρας μὲν βάσεως αὐτῶν, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰ ἴδια φιλοσοφικὰ δόγματα· οἱ δ' εὐημερικοὶ προσεπάθουν νὰ ἑρμηνεύσωσι τοὺς παλαιοὺς μύθους διὰ τῆς ἐπινοήσεως ἱστορικῶν γεγονότων, μυθικωτέρων τῶν μύθων ἐκείνων. Ἡ ἀλληγορικὴ μέθοδος, μὴ ἀπορρίπτουσα ὡς παντελῶς ἀνυποστάτους καὶ πάσης προσοχῆς ἀναξίους τοὺς μύθους, ἐζήτει νὰ ἐξεύρῃ ἐν αὐτοῖς ἐννοίας πολλῷ ὑψηλοτέρας τῶν ἀποδιδομένων αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ πλήθους. Καὶ τὴν μέθοδον ταύτην ἀνέπτυξαν πρὸ πάντων οἱ στωικοί, οἱ προσπελάζοντες τοῖς δόγμασι τῶν ἐκ τῆς Στοᾶς καὶ οἱ σκεπτικοί. Οἱ δ' ἄθεοι, ὁποῖοι ἐνομίζοντο οἱ σοφισταί, οἱ ἀτομικοί, οἱ ἐπικούρειοι, οἱ πυρρωνικοί, ἢ ἠπίστουν εἰς πάντα καὶ περὶ πάντων ἀμφέβαλλον, ἢ πάντων μέτρον τὸν ἄνθρωπον θεωροῦντες ἠρνοῦντο τὴν ὕπαρξιν τῶν θεῶν καὶ τοὺς περὶ τούτων μύθους ἄλλοι ἄλλως ἡρμήνευον. Οἱ δὲ νεοπλατωνικοί, προϋποτιθέντες τὴν ταὐτότητα πασῶν τῶν θρησκειῶν, ἠξίουν νὰ καθάρωσι καὶ ἀνυψώσωσι τὴν ἑλληνικὴν τῇ βοηθείᾳ τῆς διὰ τῆς διὰ τῆς ἐκστάσεως προσγινομένης θείας ἐμπνεύσεως καὶ διὰ τῆς μυστικῆς σοφίας τῶν Χαλδαίων καὶ τῶν Αἰγυπτίων, ἧς ἐνόμιζον ἑαυτοὺς κατόχους. Οἱ ἀπολογηταὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀφ' ἑτέρου, στυγοῦντες τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα Ἕλλην μυσαττόμενοι, ἀφωρμῶντο ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς ἰδέας, ὅτι οἱ ξένοι θεοὶ εἰσὶ δαίμονες,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

καὶ αὕτη φαίνεται ὁλοσχερῶς κατισχύουσα ἐν ταῖς συγγραφαῖς Ἰουστίνου τοῦ μάρτυρος, τοῦ Ἐπιφανίου, τοῦ Τατιανοῦ· ἐν ᾧ ἄλλοι ἀπολογηταί, ἐκτὸς τῆς γενικωτέρας ἰδέας ταύτης, ἀκολουθοῦσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἢ τῷ εὐημερικῷ συστήματι, ὡς ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Εὐσέβιος, ὁ Θεόφιλος, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὁ Αὐγουστῖνος, ὁ Τερτουλλιανός, ὁ Μινούκιος Φῆλιξ, ὁ Κυπριανός, ὁ Λακτάντιος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἢ τῷ ἀλληγορικῷ, ὑπολαμβάνοντες τοὺς θεοὺς τῶν ἀρχαίων ὡς ἀποθεώσεις δυνάμεων τῆς φύσεως, καὶ τοιοῦτοί εἰσιν ὁ Ὠριγένης, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Θεοδώρητος, ὁ Ἰούλιος Φίρμικος καὶ ὁ Προυδέντιος. Τοὺς δὲ περὶ ἑλληνικῶν μύθων πραγματευθέντας βυζαντιακοὺς συγγραφεῖς ἐτάξαμεν τελευταίους, οὐ μόνον διὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔζησαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ποιὸν αὐτῶν. Ἂν ἐξαιρέσωμεν τοὺς συναγωγεῖς τῶν μύθων, οἵτινες ἐξ ἀπολεσθεισῶν πηγῶν παραλαβόντες διετήρησαν πολλὰ ἄγνωστα ἄλλοθεν, καὶ οὗτοί εἰσιν οἱ σχολιασταί, ὁ τῶν Χιλιάδων στιχουργὸς Τζέτζης, ἡ Εὐδοκία, ἢ ὅστις ἕτερος ἔγραψε κατὰ τὸν ια' αἰῶνα τὴν *Ἰωνιὰν* καὶ πολλοὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐλέγχονται ἀκριτομυθοῦντες μόνον, ὅταν ἀποτολμῶσιν ἐξηγήσεις τῶν παλαιῶν μύθων, εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ τις, ἂν μὴ αὐτοῖς ὄμμασιν ἀναγνώσῃ, τὸ μέγεθος τῆς ληρῳδίας τῶν ἀποπειραθέντων νὰ συναρμολογήσωσιν εἰς ἑνιαῖον σύνολον τἀρχαῖα μυθολογικὰ συστήματα βυζαντίνων συγγραφέων. Τὸν ἄπεφθον χρυσὸν τῶν ἑλληνικῶν μύθων μετέβαλον οἱ βυζαντῖνοι χρονογράφοι εἰς εὐτελῆ μόλυβδον, τὴν μὲν ποιητικὴν καλλονὴν αὐτῶν καὶ τὴν χάριν τὸ παράπαν διαφθείραντες, εἰς κυκεῶνα δ' ἀκατονόμαστον συμφύραντες πάσας τὰς γνωστὰς αὐτοῖς θρησκείας. Ἐν ταῖς χρονογραφίαις Γεωργίου τοῦ Συγκέλλου, Γεωργίου τοῦ Κεδρηνοῦ, τοῦ Μαλάλα, τοῦ Χρονικοῦ Πασχαλίου, Γεωργίου τοῦ Ἁμαρτωλοῦ, τηλικαύτη παρατηρεῖται τερατώδης σύγχυσις καὶ ἀνάμιξις πάντων τῶν ἑρμηνευτικῶν συστημάτων, ἰδίᾳ δὲ τοῦ εὐημερικοῦ καὶ τοῦ ἀλληγορικοῦ, ὥστε ἀγνοεῖ τις πότερον ν' ἀποθαυμάσῃ μᾶλλον, τὴν ἀκρισίαν ἢ τὴν ἀμάθειαν αὐτῶν. Ἐπὶ παραδείγματος τοῦ Διός, οἱ χρονογράφοι οὗτοι ἱστοροῦσιν, ὅτι τοῦ Νεβρὼδ παῖς ἐγένετο ὁ Οὐρανός, ὅστις ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ἀφροδίτης ἐγέννησε τὸν Κρόνον, τὸν πρῶτον βασιλέα τῆς Συρίας. Ἔχων δ' ὁ Κρόνος γυναῖκα τὴν Σεμίραμιν, «τὴν καὶ Ῥέαν καλουμένην παρὰ Ἀσσυρίοις, ἔσχεν υἱοὺς δύο καὶ θυγατέραν μίαν· καὶ τὸν μὲν προσηγόρευσεν Δίαν καὶ Ζεῦ εἰς ὄνομα τοῦ πλανήτου ἀστέρος· τὸν δὲ ἐπωνόμασε Νῖνον καὶ τὴν θυγατέραν Ἥραν, ἣν καὶ ἔλαβεν εἰς γυναῖκα Πῖκος ὁ καὶ Ζεύς, τὴν ἰδίαν ἀδελφήν»[2]. Μετὰ τὸν Κρόνον ἐβασίλευσε, κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρονογράφους, ὁ Νῖνος, μετὰ τοῦτον δὲ Θούρας τις μετονομασθεὶς Ἄρης, περσιστὶ δὲ Βάαλ, ἤγουν θεός, διότι ὡς θεὸς μέχρι τοῦ νῦν προσκυνεῖται· τοῦτον διεδέχθη ὁ Λάμης καὶ τοῦτον πάλιν ὁ Σαρδανάπαλος. Ἐφόνευσε δὲ τὸν Σαρδανάπαλον ὁ Περσεύς, ὁ υἱὸς Πίκου, τοῦ καὶ Διός· καὶ ἐδίδαξεν ὁ Περσεὺς οὗτος τὴν μα-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

2. Πῖκος ὁ ἀγροτικὸς τῶν Ῥωμαίων θεὸς Picus. Συγχέεται δὲ τῷ Διί, ἐπειδὴ ἐμυθολογεῖτο υἱὸς τοῦ Σατούρνου, συνταυτιζομένου τῷ Κρόνῳ.

γείαν καὶ καθιέρωσε τὴν πυρολατρείαν[3]. Καὶ ὅσα ἄλλα ἀναφέρουσιν οἱ βυζαντῖνοι χρονογράφοι δὲν ὑπολείπονται τοῦ παραδείγματος τούτου τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ὀξύνοιαν.

Ἡ μελέτη τῶν ἑρμηνευτικῶν συστημάτων τῶν ἀρχαίων, καίπερ ἐλάχιστον συμβάλλουσα εἰς πλήρη κατανόησιν τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, εἶναι ὅμως ἀναγκαιοτάτη πρὸς γνῶσιν τῶν ἐπικρατουσῶν ἰδεῶν κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ἱστορίας. Καταδεικνύει δ' ἡμῖν πῶς ἐξελάμβανον τὴν θρησκείαν αὐτοὶ οἱ πρεσβεύοντες αὐτὴν καὶ ἑπομένως ὁποίαν ροπὴν ἔσχε καθόλου ἡ θρησκεία εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Τὸ αὐτὸ ἑρμηνευτικὸν σύστημα ὑπὸ ἄλλου ὑπηγορεύθη πνεύματος ἐν μιᾷ ἐποχῇ καὶ ὑπὸ ἄλλου ἐν ἑτέρᾳ. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος τοῦ ἱστορικοῦ συστήματος παρατηροῦμεν, ὅτι παρὰ μὲν τοῖς παλαιτέροις λογογράφοις βάσις τούτου ἦν ἡ πίστις, παρὰ δὲ τοῖς εὐημερικοῖς ἡ ἀπιστία. Διάφορος δὲ παντελῶς ἦν ὁ σκοπὸς τῶν στωικῶν, πειρωμένων νὰ ἑρμηνεύσωσιν ἀλληγορικῶς τοὺς μύθους, ἐκείνου, ὃν προετίθεντο οἱ ἀπολογηταὶ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας τῷ αὐτῷ ἑπόμενοι συστήματι. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ μελέτης τῶν ἀρχαίων ἑρμηνειῶν ἀριδήλως συνάγεται καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ἑρμηνευταὶ καὶ ἐξερευνηταὶ τῶν μύθων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐνεπνέοντο ὑπὸ αἰσθήματος ἐξόχως θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ. Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως ὅτι, ἐφ' ὅσον διατηροῦσι τὴν ἀρχικὴν ἁγνότητα αὐτῶν, αἱ θρησκεῖαι οὐ μόνον τῶν πεπολιτισμένων ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βαρβάρων λαῶν βασίζονται ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ εἰς τὸ ἀγαθὸν καθοδηγοῦσι. Διότι πᾶσαι εἰσιν ἀπόρροια τῆς ἀνυψώσεως τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας πρὸς τὸ ἰδεῶδες καὶ τὸ ἄπειρον, καὶ ἡ τοιαύτη πνευματικὴ ἐνέργεια εἶναι πάντοτε εὐγενής, οὐδὲν ἐνέχουσα τὸ ψευδές, τὸ κακόν, τὸ ἀνήθικον. Ὁμοία ἦτο καὶ ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία, ἐν ὅσῳ οἱ μῦθοι διετήρουν ἀδιάφθορον τὴν φυσικὴν ἔννοιαν αὐτῶν· ἀλλ' ὅτε ἡ τοιαύτη ἔννοια ἐλησμονήθη, οἱ μῦθοι δὲν ἐξελαμβάνοντο πλέον ὡς παραστάσεις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, ἀλλ' ὡς ἀφηγήσεις πολλάκις ἐγκλημάτων καὶ ἀθεσμιῶν τῶν θεῶν. Οὕτω παρουσιαζόμενοι, οἱ μῦθοι ἐκρίθησαν ὡς εἰκὸς ἀσεβεῖς, λυποῦντες τὸ ἀείποτε ἀκμαῖον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐνυπάρχον θρησκευτικὸν αἴσθημα, καὶ ἐντεῦθεν ἐξηγοῦνται αἵ τε ἔντονοι διαμαρτυρίαι κατὰ τῶν τοιούτων μύθων καὶ αἱ προσπάθειαι πρὸς ἀνακάθαρσιν αὐτῶν. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τῶν αὐτῶν ἐνεφοροῦντο ἰδεῶν, ὅ τε Πίνδαρος, ὁ ἀπορρίπτων τοὺς ἀναξίους θεῶν λόγους, οὓς λοιδορησμοὺς τῶν θεῶν καὶ ἐχθρὰν σοφίαν ἀπεκάλει, τοὺς ἄλλους δὲ διασκευάζων, καὶ ὁ Πλάτων, ὁ καταδικάζων τοὺς ληρώδεις, ἐκλέγων δὲ μόνους τοὺς προσήκοντας τοῖς θεοῖς μύθους· ὅ τε Αἰσχύλος, ὁ εὐσεβέστατος τῶν ποιητῶν, καὶ ὁ Ἡράκλειτος, ὅστις ἐν ἀγανακτήσει κατὰ τῶν παραλόγων περὶ θεῶν μύθων

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

---

3. Γεωργ. Ἁμαρτωλ., Χρον. Α', σ. 8-10, éd. Muralt. Βλ. καὶ Γεωργ. Συγκ., σ. 316 Bonn. Χρονικ. Πασχάλ. Ι, σ. 65 κἑ. Β. Ἰωάν. Μαλάλαν, σ. 17 κἑ. Κεδρην., Ι, σ. 28 κἑ. Γλυκᾶν, σ. 243. 264.

ἀπεκάλει τὴν θρησκείαν ἱερὰν νόσον. Ἑκάτεροι εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀπέβλεπον σκοπόν, εἰς τὴν ἐξάγνισιν καὶ λάμπρυνσιν θρησκευτικῶν ἰδεῶν, αἵτινες εἶχον ἀπολέσει τὴν ἀρχικὴν στιλβηδόνα αὐτῶν.

Τοῦ ἐνδιαφέροντος ὅμως, ὅπερ ἐνέχει ἡ ἐξέτασις τῶν μυθολογικῶν ἑρμηνειῶν τῶν ἀρχαίων, στερεῖται βεβαίως ἡ τῶν ἑρμηνευτικῶν συστημάτων, ἅτινα ἐπενοήθησαν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἐντεῦθεν· οἱ νεώτεροι μυθολόγοι, βιοῦντες ὑπὸ τὸ κράτος ἰδεῶν παντελῶς διαφόρων τῶν ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ ἐπικρατουσῶν, ἀρυόμενοι τὰς περὶ τῶν παλαιῶν μύθων γνώσεις των ἐκ πηγῶν ἀνεπαρκῶν, καὶ τὸ σπουδαιότατον μὴ ἀπηλλαγμένοι ὁλοσχερῶς οἱ πλεῖστοι ἐπιστημονικῶν τινῶν προκαταλήψεων, ἠδυνάτουν νὰ γνωρίσωσιν ἐντελῶς καὶ αὐτὴν τὴν ἐξωτερικὴν διατύπωσιν, ἥκιστα δὲ τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Ἡ ἔρευνα περὶ τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἱστορίας τῆς φιλολογίας, καὶ οὐχὶ τῆς ἱστορίας τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἀρχαίου ἐν γένει πολιτισμοῦ, ὡς ἡ περὶ τῶν ὁμοίων ἐργασιῶν τῶν ἀρχαίων, αἵτινες συνδέονται ἀμέσως τῇ προόδῳ καὶ τῇ παρακμῇ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Ἐκτὸς τῶν ὀλίγων ἐκείνων μυθολόγων, οἵτινες περιορίζονται εἰς τὸ πραγματικὸν μέρος μόνον, ἐκτιθέντες ἁπλῶς τοὺς μύθους, ὡς διηγοῦντο αὐτοὺς οἱ ἀρχαῖοι, καὶ τοῦτο πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν τε ἀρχαίων ποιητῶν καὶ τῶν ἔργων τῆς τέχνης, ἀποφεύγοντες δὲ τὴν βαθυτέραν ἐξέτασιν τῆς ἐννοίας αὐτῶν, οἱ λοιποὶ τῶν νεωτέρων μυθολόγων μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος εἰς δύο κυρίως διακρίνονται τάξεις. Ἡ πρώτη τούτων, τοὺς πολυπληθεστέρους περιλαμβάνουσα, ἀφορμᾶται ἐκ τῆς ἰδέας περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ τελειότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ δὲ δευτέρα συνίσταται ἐκ τῶν πρεσβευόντων, ὅτι βαθμιαία ἦν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἀτελοῦς ἐν ἀρχῇ κατὰ φύσιν καταστάσεως. Οἱ πρῶτοι ἤτοι δοξάζουσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἕνεκα τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ ἐλησμόνησε καὶ ἠμαύρωσε τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθεῖσαν αὐτῷ ἀλήθειαν, καταπεσὼν εἰς πολυθεΐαν· ἢ ὅτι ἡ ἀλήθεια, ἀποτυφλοῦσα διὰ τῆς αἴγλης αὐτῆς τοὺς ἀνθρωπίνους ὀφθαλμούς, περιεκαλύφθη ὑπὸ συνετῶν ἀνδρῶν διὰ τοῦ πέπλου τῶν συμβόλων καὶ τῶν ἀλληγοριῶν, μέχρις ὅτου τέλεον ἐσκοτίσθη, παρανοηθεῖσα καὶ παραγνωρισθεῖσα ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. Ἡ δ᾽ ἐναντία θεωρία ἐξενεχθεῖσα τὸ πρῶτον τῷ 1728 ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας Ἰωάννου Βαπτιστοῦ Βίκο, καὶ λαμπρῶς ὑποστηριχθεῖσα μετά τινα ἔτη ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς Ἄγγλου φιλοσόφου Δαυὶδ Hume, δὲν ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ ἀμέσως, τὸ μὲν διότι στερρῶς ἦν ἐρριζωμένη παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡ πίστις περὶ καταγωγῆς πασῶν τῶν θρησκειῶν ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ τε Ὁμήρου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν μετὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὸ δὲ διότι ἡ ἀτελὴς γνῶσις τῆς ἱστορίας τῶν διαφόρων θρησκειῶν καὶ ἡ ἔμβρεφος κατάστασις τῆς ἐθνολογικῆς ἐπιστήμης δὲν παρεῖχον ἐπιχειρήματα ἀρκοῦντα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς.

Κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἡ μὲν θεωρία περὶ τῆς ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς καὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν λοιπῶν θρησκειῶν ἐκ θεμελίων κατέπεσε, κατίσχυσε δὲ πρὸς καιρὸν ἡ συμβολικὴ θεωρία, μετὰ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

πολλῆς δυνάμεως καὶ θαυμαστῆς πολυμαθείας ὑποστηριχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Creuzer. Ἀλλὰ καὶ αὕτη δεινῶς πολεμηθεῖσα πολλαχόθεν, ἐξελεγχθεῖσα δ' ὡς ψευδὴς ἐν ταῖς βάσεσιν αὐτῆς διὰ τῶν μεταγενεστέρων ἐρευνῶν, δὲν ἐδυνήθη νἀντίσχῃ ἐπὶ πολύ. Καθόλου δ' εἰπεῖν ἡ ἀνεπάρκεια καὶ ἡ ἀτέλεια τῶν ἑρμηνευτικῶν συστημάτων προήρχετο ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλοῦς κριτηρίου τῆς ἀληθείας, διότι μόνον ἔρεισμα εἶχον ταῦτα τὸ κῦρος τῆς ἀτομικῆς πεποιθήσεως τῶν μυθολόγων, ἀλλ' οὐδεὶς ὑπῆρχε χαλινὸς πρὸς περιστολὴν τῶν ἰδιοτροπιῶν τῆς φαντασίας καὶ τῶν αὐθαιρεσιῶν τῆς κρίσεως αὐτῶν. Τὸ δὲ κριτήριον τοῦτο τῆς ἀληθείας, δι' οὗ ἡ μυθολογία, ἐκφυγοῦσα τοῦ ἀδιεξόδου κύκλου τῶν κενῶν καὶ ἀβασίμων εἰκασιῶν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, εἶναι ἡ σύγκρισις πρὸς ἀλλήλους τῶν τε μύθων ἰδίᾳ καὶ τῶν θρησκειῶν καθόλου τῶν διαφόρων λαῶν. Μόλις δὲ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους καταστᾶσα δυνατὴ ἡ τοιαύτη μέθοδος τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως, ἀποκαλύπτει οὐ μόνον τὸν ἀρχικὸν τύπον ἑκάστου μύθου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, οὐ μόνον τὰς μεταβολάς, ἃς ὑπέστη ἕκαστος κατὰ καιροὺς παρὰ διαφόροις λαοῖς, ἀλλὰ καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν ὑπέστη ταύτην καὶ οὐχὶ ἐκείνην τὴν μεταβολήν, δι' ὃν οἱ μῦθοι ἔλαβον τοῦτον καὶ οὐχὶ ἐκεῖνον τὸν ἐξωτερικὸν τύπον. Οὕτω δὲ ἡ ἐπιστήμη τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας οὐ μόνον ζητεῖ νὰ καταμάθῃ τὴν βαθμιαίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀνάπτυξιν ἀπὸ τῆς νηπιότητος αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ προσπαθεῖ νὰ ὁρίσῃ τοὺς νόμους τῆς γενέσεως, τῆς μορφώσεως καὶ τῆς παρακμῆς τῶν θρησκειῶν, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς δᾷς φωτεινὴ πρὸς ἀποσόβησιν τῶν προλήψεων καὶ πρὸς παρακώλυσιν παραπλανήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῷ μέλλοντι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Αἱ τῆς συγκριτικῆς μυθολογίας ἀρχαὶ ἀπαντῶσι καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησιν, οἵτινες ὡρμῶντο ἐκ τῆς ἰδέας, ὅτι οἱ θεοί, οἱ λατρευόμενοι ὑπὸ τῶν διαφόρων λαῶν, εἰσὶν οἱ αὐτοί· καὶ τούτου ἕνεκα συνεταύτιζον τοὺς κατὰ τόπους νομιζομένους θεοὺς εἴτε πρακτικῶς ἐν τῇ λατρείᾳ, ὅπου Ἕλληνες ἄποικοι ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν μετὰ λαῶν ἄλλας πρεσβευόντων θρησκείας, εἴτε θεωρητικῶς ἐν βιβλίοις. Ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου μέχρι τοῦ Διοδώρου φαίνεται παρὰ πολλοῖς ἱστορικοῖς κρατοῦσα ἡ ἰδέα περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς, ἐν ᾧ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, ὡς ὁ Κεφαλίων, ὁ Φλέγων, ὁ Θάλλος, ὁ Ἀβυδηνός, πρόδρομοι κατὰ τοῦτο τῶν βυζαντινῶν, ἐν συγχρονισμῷ ἐκτιθέντες τὰ γεγονότα, ἐξελάμβανον ὡς ἱστορικὰ πρόσωπα καὶ συνεταύτιζον θεοὺς καὶ ἥρωας τῶν Ἑλλήνων τοῖς τῶν Φοινίκων, τῶν Ἀσσυρίων, τῶν Περσῶν. Ἐκ δὲ τῶν νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων, οἵτινες προϋπέθετον, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, τὴν ταὐτότητα πασῶν τῶν θρησκειῶν, Ἡραΐσκος, ὁ τοῦ Πρόκλου μαθητής, ὥρμησε γράψαι, κατὰ τὸν Σουΐδαν καὶ τὸν Φώτιον, πραγματείαν περιέχουσαν τῶν θεολογιῶν ἁπασῶν τὴν συμφωνίαν. Ἀλλ' οἱ παλαιοὶ ἠγνόουν σαφῶς τὴν ἔννοιαν τῶν ἰδίων μύθων περὶ θεῶν, ἥκιστα δὲ τὴν τῶν ξένων, ὥστε ἡ συνταύτισις τῶν θεῶν ἣν ἐπεχείρουν δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ βάσεων στερεῶν. Τούτου δ' ἕνεκα ἐπὶ παραδείγματος μὲν τῶν λατινικῶν θεῶν συνεταυτίσθη τῷ Ἄρει ὁ Mars, ἐν ᾧ οἱ περὶ τούτου μῦθοι ὁμοιάζουσι μᾶλλον τοῖς περὶ Ἀπόλλωνος ἑλληνικοῖς καὶ ὁ Mercurius τῷ

ἀνομοίῳ αὐτῷ Ἑρμῇ, ἐπὶ δὲ τῆς λατρείας ἡ πολύμαστος μεγάλη τῶν Ἐφεσίων θεὸς συνεχωνεύθη τῇ παρθένῳ Ἀρτέμιδι· ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ Ἡρόδοτος καὶ οἱ τούτῳ ἑπόμενοι συγγραφεῖς μετὰ πολλῆς εὐκολίας καὶ ἀνεξετάστως ἀπέδιδον τὰ πρεσβεῖα τοῖς θεοῖς τῶν Αἰγυπτίων. Ὅθεν αἱ τοιαῦται τῶν παλαιῶν δοξασίαι οὐδὲν κατὰ τοῦτο δύνανται νὰ παράσχωσιν ἡμῖν βοήθημα.

Μόλις δὲ κατὰ τὴν παροῦσαν ἑκατονταετηρίδα εὐρὺ ἀνεῴχθη στάδιον ἐρεύνης τῶν ἁπανταχοῦ τῆς γῆς θρησκειῶν. Αἱ μυστηριώδεις σφίγγες, αἱ πρὸ τῶν πυλώνων τῶν αἰγυπτιακῶν ναῶν, ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον εἰς τὰ πρὸ αἰώνων κεκλεισμένα ἄδυτα τῶν ἱερῶν, ἀναγνωσθέντα δὲ τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα ἀπεκάλυψαν ἡμῖν οὐχὶ τὴν θρυλουμένην καὶ ἀνύπαρκτον σοφίαν τοῦ Θὼθ ἢ Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμεγίστου, ἀλλὰ θησαυρὸν πολυτιμότερον, τὰς περὶ θεῶν καὶ τοῦ σύμπαντος ἰδέας τῶν Αἰγυπτίων, ἐξ ὧν πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι ἠρύσθησαν οἱ Ἕλληνες τὰς ἰδίας δοξασίας. Εὑρέθη ἡ κλεὶς τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς, καὶ ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐνεπίγραφοι πλίνθοι τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ βασιλέων, αἱ περιέχουσαι τὰ μυθικὰ καὶ ἱστορικὰ ἀρχεῖα τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, διὰ τῆς ἀνακαλύψεως δὲ μνημείων τῆς τέχνης καθωδηγήθημεν εἰς τελειοτέραν γνῶσιν τῆς τῶν Φοινίκων θρησκείας. Ἡ τῶν Περσῶν ἱερὰ βίβλος, τὸ νομιζόμενον θεόπνευστον τοῦ Ζωροάστρου ἔργον, ἡ *Ζὲνδ Ἀβέστα*, ἀνακαλυφθεῖσα καὶ ἑρμηνευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γάλλου Anquetil Duperron κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, κατενοήθη ἐντελῶς κατὰ τὴν παροῦσαν. Ἐξετιμήθη δὲ προσηκόντως καὶ τὸ νεώτερον ἔπος τοῦ Φιρδαούση, ἡ *Βίβλος τῶν βασιλέων*, ἥτις κατά τινα ἔποψιν θεωρητέα ὡς συμπλήρωμα τῆς Ζὲνδ Ἀβέστας· Ἀνεγνώσθησαν αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Λυκίας καὶ τῆς Φρυγίας, χωρῶν οἰκουμένων ὑπὸ λαῶν συγγενεστάτων τοῖς Ἕλλησι, καὶ ἐμελετήθησαν ἐπαρκῶς τὰ ἐκεῖ ὑπάρχοντα μνημεῖα. Διὰ τῆς Ἔδδας καὶ τῶν Νιβελοῦγκεν, καὶ διὰ τῶν σποραδικῶς παρὰ τοῖς παλαιοτέροις Ἰσλανδοῖς, Σκανδιναυοῖς καὶ Γερμανοῖς ποιηταῖς, καὶ ἐν παραδόσεσι τοῦ λαοῦ διατηρηθέντων λειψάνων ἀρχαίων μύθων ἀπετελέσθη ὅσον ἔνεστι πλῆρες σύστημα τῆς μυθολογίας τῶν βορείων καὶ τῶν γερμανικῶν ἐν γένει ἐθνῶν. Ἠρευνήθη δὲ καὶ ἡ τῶν Κελτῶν καὶ ἡ τῶν Γαλατῶν θρησκεία, τῇ βοηθείᾳ τῶν σωζομένων λιθίνων μνημείων καὶ τῶν ἀπὸ στόματος παραδόσεων. Διεφωτίσθησαν δὲ καὶ τὰ κατὰ τοὺς παναρχαίους τῶν σλαβικῶν φύλων θεούς, τὸν Περκοὺν καὶ τὴν μεγάλην τῶν θεῶν μητέρα Βαυβὼ (Baba), καὶ ὑπὸ τοὺς δαίμονας τῶν δασῶν καὶ τῶν ὑδάτων, οὓς τρέμει καὶ δυσωπεῖται ὁ Σλάβος ἀγρότης, διεγνώσθησαν αἱ μορφαὶ τῶν θεῶν, οἷς ἀπέδιδε τὸ πάλαι λατρείαν. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον ἐδημοσιεύθησαν, μετεφράσθησαν καὶ ἐσχολιάσθησαν οὐ μόνον αἱ μεγάλαι τῶν Ἰνδῶν ἐποποιΐαι καὶ τὰ φιλοσοφικὰ τῶν βραχμάνων ἔργα, ἀλλὰ καὶ τὸ σεπτὸν μνημεῖον τῶν παναρχαίων χρόνων, οἱ *Βέδαι*, ἐν οἷς εὕρηνται ἀποτεθησαυρισμέναι σχεδὸν ἀμετάλλακτοι καὶ ἀδιάφθοροι αἱ περὶ θεῶν παραστάσεις τῶν προϊστορικῶν ἡμῶν προπατόρων ἀρίων, πρὸ τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς μεταναστάσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὀροπεδίου Παμίρ, τῆς ἀρχικῆς κατοικίας τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν φύλων. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν θρησκειῶν τῶν ἀρίων καὶ τῶν σημιτικῶν λαῶν· ἀλλ' ἡ ἔρευνα δὲν περιωρίσθη εἰς ταύτας μόνον. Ἡ σπουδαιο-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

τάτη ἕνεκα τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς θρησκεία, ὁ βουδισμός, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἦν ἁπλοῦν ἀπόσχισμα τῆς βραχμανικῆς, βραδύτερον δὲ τοσοῦτον ἐπεξετάθη ὥστε νῦν πρεσβεύει αὐτὴν τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐμελετήθη ἐπισταμένως, οὐ μόνον ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ταῖς παραδόσεσι τοῦ ἱδρυτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἑρμηνευτικοῖς συγγράμμασιν, ἅτινα κατὰ χιλιάδας ἀριθμοῦνται. Ἐπίσης ἐξητάσθησαν αἱ θρησκεῖαι τῶν ἀλταϊκῶν λαῶν, οἵτινες πολλάκις ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τοὺς ἀρίους, καὶ ὧν εἷς, οἱ Φίννιοι, διετύπωσαν τοὺς μύθους αὐτῶν ἐν τῷ ἔπει *Καλεβάλα*. Καὶ εἰς ταῦτα δὲ μὴ ἀρκεσθεῖσα, ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐξετάσεως τῶν θρησκειῶν, προσέλαβε πρὸς τελείωσιν τοῦ ἔργου της καὶ ἐξακρίβωσιν τῶν πορισμάτων αὐτῆς καὶ τὴν ἐπικουρίαν τῆς ἐθνολογίας. Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τῶν ἀγρίων καὶ ἡμιαγρίων λαῶν, τὰ μαγικὰ τύμπανα τῶν Σαμανῶν τῆς Λαπωνίας καὶ τῆς Σιβηρίας, οἱ φετίχαι τῶν μαύρων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὰ ταμποῦ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Πολυνησίας, παρεβλήθησαν ταῖς θρησκευτικαῖς ἰδέαις καὶ τοῖς θρησκευτικοῖς νομίμοις τῶν ἡμετέρων παναρχαιοτάτων προγόνων. Καὶ γινώσκω μὲν ὅτι διάσημος μυθολόγος, οὗ ἡ γνώμη μέγιστον ἔχει κῦρος, ὁ Μὰξ Μύλλερ, σφόδρα ὑποτιμᾷ τὴν ἀξίαν τῆς τοιαύτης μεθόδου. Ἀλλ' εἰ καὶ αἱ γνώσεις ἡμῶν περὶ τῶν θρησκευτικῶν ἐννοιῶν τῶν ἀγρίων εἰσὶν ἀτελεῖς, ὡς λέγει, οὐδεὶς ὅμως δύναται νἀρνηθῇ, ὅτι ἐμπεφορημένοι ἰδεῶν ὅλως διαφόρων, ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς γλώσσης καὶ ὑπὸ πλείστων ἄλλων αἰτιῶν ἐσμὲν ἀκαταλληλότατοι νἀντιληφθῶμεν τὰς μεγάλας σκηνὰς τῆς φύσεως ἀπαραλλάκτως καὶ οἱ κατὰ φύσιν βιοῦντες προπάτορες ἡμῶν, καὶ ὅτι ὅπως προσεγγίσωμεν εἰς κατανόησιν τῶν αἰσθημάτων ὑφ' ὧν κατείχοντο ἐκεῖνοι ἐν τῇ θέᾳ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, λυσιτελεστάτη ἐστὶν ἡ ψυχολογικὴ μελέτη τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, εἰς ὅν, ὡς εἰκός, τὰ αὐτὰ αἴτια ὅμοια παράγουσιν αἰσθήματα καὶ παρέχουσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν παρομοίων ἰδεῶν. Ἂν δέ τινες περιηγηταὶ ἢ ἱεραπόστολοι διαφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων ἀγρίων λαῶν, τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, ἀφ' οὗ κατ' οὐσίαν αἱ ἐντυπώσεις τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου εἰσὶν ἀπαράλλακτοι, ἀφ' οὗ βλέπομεν ὅτι ἀπὸ τῶν δρυμώνων τῆς Ἰνδικῆς μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Ἀμερικῆς, ἀπὸ τῆς Ἰσλανδίας μέχρι τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς μέχρι τῆς Σινικῆς καὶ τῆς Ἰαπωνίας, δηλονότι παρὰ λαοῖς, ὧν οἱ πλεῖστοι οὐδεμίαν ἔσχον ποτὲ κοινωνίαν ἀλλήλοις, οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὰς ἐκλείψεις τοῦ ἡλίου ἢ τῆς σελήνης σπεύδουσι διὰ κραυγῶν καὶ κρότου χαλκίνων σκευῶν νὰ παράσχωσιν ἀρωγὴν εἰς τὰ κινδυνεύοντα νὰ καταβροχθισθῶσιν ὑπὸ τερατωδῶν θηρίων οὐράνια σώματα, ἢ ἀναμένουσιν ἐναγωνίως ἐν καιρῷ καταιγίδος τὸν κραταιὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ νὰ κεραυνώσῃ τὸν δράκοντα τῶν νεφελῶν καὶ τῆς ὁμίχλης. Καὶ δὴ τὸ μέγιστον, παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἐκδηλοῦται ἡ τάσις ὅπως ἀπὸ τῶν εἰς τὴν αἴσθησιν προσπιπτόντων ἀφορμώμενοι μετεωρισθῶσιν εἰς τὰ ὕψη τοῦ ὑπερανθρώπου καὶ ἰδεώδους.

Τοιαῦτα τὰ βοηθήματα, ἅπερ προσέλαβεν ἡ μυθολογικὴ ἐπιστήμη, ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ὁ Ἀδαλβέρτος Kuhn, μετὰ τὴν δημοσίευσιν γερμανικῆς μεταφράσεως τοῦ Rig Veda ὑπὸ τοῦ Rosen τῷ 1840, ἔθηκε τὰς βάσεις αὐτῆς ἐν τῷ πε-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ρὶ καταγωγῆς τοῦ πυρὸς συγγράμματί του. Ἐπισταμένη μελέτη τῆς ἱερᾶς βίβλου τῶν βραχμάνων κατέδειξεν, ὅτι ὡς ἡ γλῶσσα εἰς ἣν ἐστι γεγραμμένη αὕτη, ἡ σανσκριτική, εἶναι συγγενεστάτη τῇ ἀρχικῇ γλώσσῃ τῶν ἀρίων, ὥστε ἐν ταύτῃ δύνανται ν' ἀναζητηθῶσιν αἱ ρίζαι τῶν λέξεων ἃς ἔχουσι κοινὰς αἱ γλῶσσαι τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν ἐθνῶν, οὕτω καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι, αἱ ἐν ταύτῃ ἐκτιθέμεναι, ἐπιβάλλουσαι διὰ τὴν ἁπλότητα αὐτῶν, περιέχουσι τὰ σπέρματα τῶν μύθων, ἅτινα κατόπιν ἀνέπτυξαν ἰδίᾳ ἕκαστον, ἢ διὰ τῆς πρὸς ἄλληλα κοινωνίας, τὰ ἄρια ἔθνη, καὶ παρέχουσι τὴν κλεῖδα τῆς ἑρμηνείας τῶν μύθων ἐκείνων. Τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου δὲν ἐπιτρέπει ἡμῖν νὰ προβῶμεν εἰς ἀνάλυσιν τοῦ συγκριτικοῦ συστήματος τῆς ἑρμηνείας τῶν μύθων, οὗ θεμέλιον στερεὸν ἐτέθη ἡ τῶν Βεδῶν μελέτη. Τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ὅ τε Kuhn καὶ ὁ παράλληλον τούτῳ διεύθυνσιν ἀκολουθήσας πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου τοῦ Ρίγ Βέδα Μάξ Μύλλερ, φαίνονται λίαν ἀποκλειστικοὶ ἐν τῇ μεθόδῳ αὐτῶν. Ἀμφότεροι πηγὴν τῶν μύθων θεωροῦσι τὴν γλῶσσαν, τὴν δ' ὁμωνυμίαν καὶ τὴν πολυωνυμίαν ὡς πρωτίστην καὶ σχεδὸν μόνην αἰτίαν τῆς γενέσεως καὶ τῶν βαθμιαίων μεταβολῶν αὐτῶν. Διίστανται δὲ τὰς γνώμας κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν Μύλλερ καὶ οἱ τούτῳ ἑπόμενοι μυθολόγοι, ὡς ὁ Bréal, ὁ Cox, πάντας σχεδὸν τοὺς μύθους ἀνάγουσιν εἰς ἐκφράσεις τῶν φαινομένων τοῦ ἡλιακοῦ φωτός, ἐν ᾧ ὁ Kuhn, καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ συνεργάτης του Schwartz, ὁ Roscher καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ πρὸ πάντων μυθολόγοι, πιστεύοντες ὅτι ἰσχυροτέραν παρῆγον ἐντύπωσιν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν πρώτων ἀνθρώπων τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, διὰ τούτων πειρῶνται νὰ ἑρμηνεύσωσι τοὺς πλείστους τῶν μύθων. Ὑπετέθη μάλιστα ὑπό τινων, πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ συστήματος τούτου, καὶ περίοδός τις ἐν τῇ ἀρχικῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐξόχως μυθοπλαστική, καθ' ἣν πολυπληθεῖς ἐγεννήθησαν μῦθοι, ἀναγκάζονται δὲ οἱ αὐτοὶ νὰ παραδεχθῶσιν, ὅτι ἡ γενεσιουργὸς δύναμις τῶν μύθων ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι ἐξησθένησε βραδύτερον καὶ ἐστειρώθη. Ἀλλ' ὅτι τοῦτο δὲν ἔχει ὑπόστασιν, εἶναι πρόδηλον. Ὁ Schwartz ἐδημοσίευσεν ἄξιον λόγου βιβλίον, ἐν ᾧ περισυνήγαγε τὰς ποιητικὰς φράσεις ἀρχαίων καὶ νεωτέρων καὶ ἐξ οὗ καταφαίνεται, ὅτι πολλάκις αἱ τῶν φυσικῶν φαινομένων ἀντιλήψεις τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων, τῶν ἐχόντων τὸ ποιητικὸν χάρισμα, κατ' οὐσίαν προσομοιάζουσι ταῖς τῶν κατὰ φύσιν ἀνθρώπων. Ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον ἡ γλῶσσα τοῦ ἀγρότου περιέχει εἰκόνας τοσούτῳ ζωηράς, ὥστε ἡ ἰδέα κυμαίνεται μεταξὺ εἰκονικῆς παραστάσεως καὶ προσωποποιίας. Ὥστε οἱ προσπαθοῦντες νὰ ἑρμηνεύσωσι πάντας τοὺς μύθους τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν λαῶν ἐκ τῶν ἐν τοῖς Βέδαις ἀρχικῶν, εἰς δεινὴν περιπίπτουσι πλάνην, παραγνωρίζοντες τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀείποτε ἀκμαίας παρὰ τῷ λαῷ διατηρουμένης μυθοπλαστικῆς δυνάμεως. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ τὴν γλῶσσαν ἀποκλειστικῶς θεωροῦντες ὡς πηγὴν τῶν μύθων, παρορῶσι τὰς ἄλλας ἐνεργείας τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, ἔχοντες ὑπ' ὄψει μόνην τὴν ἀνάγκην ἐκφράσεως ἰδέας τινός· ἐν ᾧ πρὸς τῇ ἐξωτερικῇ διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου διατυπώσει τῆς ἰδέας, ἡ τῆς φύσεως θέα διεγείρει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἄλλας ἐσωτερικὰς ἐντυπώσεις καὶ συναισθήματα, ἐξαίροντα τὸν νοῦν πρὸς τὸ ἰδεῶδες καὶ συντελοῦντα εἰς τὴν τῶν μύθων γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Περὶ δὲ τοῦ συστήματος τῆς ἑρμηνείας ἐν τῶν φαινομένων τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ἢ τῶν μετεωρολογικῶν παρατηροῦμεν ὅτι καίτοι ταῦτα μεγίστην βεβαίως ἔσχον ῥοπὴν πρὸς διάπλασιν μύθων, ὅμως καὶ ἄλλα ποικίλα αἴτια ἐπέδρασαν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, ἐμπνεύσαντα αὐτῷ αἰσθήματα φόβου, σεβασμοῦ, ἀγάπης. Ἄψυχα πράγματα, νομιζόμενα ὅτι ἐνέχουσι δυνάμεις ὑπερφυσικάς, οἱ καλούμενοι φετίχαι, ἐκτὸς δὲ τούτων ἡ γῆ, τὰ ἐν αὐτῇ ὄρη, οἱ ποταμοί, τὰ δένδρα, τὰ ζῷα, ἡ θάλασσα μετὰ τῶν τεράτων αὐτῆς, αἱ τῶν προγόνων ψυχαί, πάντα ταῦτα συνετέλεσαν οὐχ ἧττον τῶν μεγάλων φυσικῶν φαινομένων, τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς καὶ τῶν καταιγίδων, εἰς δημιουργίαν ποικίλων μύθων καὶ εἰς καθορισμὸν τῶν τῆς λατρείας νομίμων. Ἂν δ' ἴχνη τῶν τοιούτων ἐπιδράσεων δὲν ἀνευρίσκονται ἐν τῷ Ρὶγ Βέδα, τοῦτο δὲν εἶναι λόγος ἐπαρκὴς ὅπως ἀποφανθῶμεν, ὅτι πάντες οἱ ἐντεῦθεν προελθόντες μῦθοι εἰσὶ μεταγενέστερα ἐπινοήματα, ἀλλ' ἀνάγκη ν' ἀναγνωρίσωμεν αὐτοῖς θέσιν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀρίων θρησκείᾳ. Περὶ τούτου δ' οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν ἡ ἀνεύρεσις ὁμοίων ἢ συγγενῶν ἰδεῶν καὶ μύθων ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς θρησκείαις τῶν ἀρίων λαῶν. Οὕτως ἴχνη τοῦ φετιχισμοῦ τῶν μαύρων τῆς Ἀφρικῆς, ἤτοι τῆς πραγματολατρείας, ἀπαντῶμεν οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι, ἔνθα ἐτιμῶντο οἱ βαίτυλοι, οἱ κεραύνιοι λίθοι, τὰ διιπετῆ ξόανα, καὶ ἔνθα μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἦν διαδεδομένη ἡ τῶν περιάπτων δεισιδαιμονία. Ἡ τῆς Γῆς λατρεία ἦν ἐπίσης παλαιτάτη ἐν Ἑλλάδι, πελασγικὴ θεωρουμένη· ὁμοίως παλαιὰ εἶναι ἡ λατρεία καὶ αἱ προσωποποιήσεις τῶν ὀρέων καὶ τῶν ποταμῶν· τῆς ἀρχικῆς δενδρολατρείας περιφανὲς μνημεῖον ἦν ἡ δωδωναία φηγὸς καὶ πολλὰ δ' ἄλλα ἐσῴζοντο κατὰ τόπους ἴχνη τῆς τοιαύτης λατρείας ἐν Ἑλλάδι, ὡς διὰ μεγάλης πολυμαθείας ἀπέδειξαν ὁ Boetticher καὶ ὁ Mannhardt. Ἐκ τῆς ζῳολατρείας ἀρκούμεθα ἀντὶ ἄλλων παραδειγμάτων ν' ἀναφέρωμεν τὸ γνωστότατον τῆς τιμῆς, ἧς ἐτύγχανον ὁ ὄφις τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ὁ τῆς Ἀθηνᾶς. Τὴν δὲ θάλασσαν ἡ ἑλληνικὴ μάλιστα φαντασία κατῴκισε διὰ κόσμου ὅλου θεῶν, θεαινῶν καὶ ἀνθρωπομόρφων τεράτων. Ἡ ψυχολατρεία τέλος ἐξηγεῖται τὴν ἀρχὴν πολλῶν μύθων καὶ θρησκευτικῶν νομίμων, ἰδίᾳ τῆς ἀφηρωίσεως καὶ τῆς ἀποθεώσεως· πρὸ μικροῦ μάλιστα εἷς μυθολόγος, ὁ Λίππερτ, προσεπάθησε ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἐκ τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῶν ἀποδιδομένων τιμῶν εἰς τὴν μνήμην τῶν θανόντων ἕλκουσι τὴν καταγωγὴν πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι. Ὅθεν, εἶναι φρονοῦμεν πρόδηλον, ὅτι ἐκτὸς τῶν Βεδῶν καὶ ἀλλαχοῦ ἐσώθησαν ἴχνη τῆς παλαιτάτης κοινῆς τῶν Ἀρίων θρησκείας συνῳδὰ τῷ ὑπὸ τῶν ἐθνολόγων κληθέντι νόμῳ τῆς ἐπιβιώσεως. Ἡ δ' ἐπιμελὴς περισυναγωγὴ καὶ χρῆσις αὐτῶν εἰσὶν ἀναμφηρίστως ἀπαραίτητα πρὸς ἐντελῆ κατανόησιν τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν. Τούτου ἕνεκα ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ἑλληνικῶν μύθων δὲν θ' ἀπορρίψωμεν ὡς ἀλυσιτελῆ εἰς τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν τὰ τοιαῦτα, οὐδὲ τῆς ἐθνολογίας τὰ πορίσματα θὰ παρίδωμεν ὡς ἄχρηστα.

Οὕτω δὲ γενομένη ἡ μελέτη τῆς μυθολογίας τῶν ἡμετέρων προγόνων δὲν περιορίζεται εἰς ἁπλῆν συλλογὴν τῶν μύθων, πρὸς ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλὰ καὶ ἕτερον διττὸν ἔχει σκοπόν. Ἀφ' ἑνὸς ζητεῖ νἀνεύρῃ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα τῶν μύθων, ἀποκαθαίρουσα τῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν ὁλόκληρον τὸ θρησκευτικὸν σύστημα τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἐν τῇ τελευταίᾳ φάσει αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἀλεξανδρίνοις γραμματικοῖς παρουσιάζει πολυπλοκώτατον σύνολον ἑτεροειδῶν στοιχείων. Εἶτα δὲ ἀφ' οὗ ἐν τῇ γηραιᾷ δρυΐ τοῦ ἀρχαίου θρησκευτικοῦ κόσμου εὕρῃ τὸ μελάνδρυον καὶ κατὰ τὰ ἐνόντα καθορίσῃ τοὺς συγκεχυμένους καὶ δυσδιακρίτους κύκλους αὐτοῦ, ἔργον ἔχει νὰ καταμάθῃ τίνι τρόπῳ ηὔξησε καὶ ἐμεγαλύνθη τὸ δένδρον ἐκεῖνο, ὑφ' οὗ τὸ ἀμφιλαφὲς φύλλωμα καὶ σήμερον ἀκόμη εὑρίσκει ἀναψυχὴν καὶ ὑψηλὰς ἀρύεται ποιητικὰς ἐμπνεύσεις ἡ ἀνθρωπότης. Οὕτω δ' ἐξακριβοῦται τί ἀποκλειστικῶς ἀνήκει εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν καὶ ἀριδήλως καταδείκνυται, ὅτι τῇ Ἑλλάδι ἔλαχεν ἡ εὐγενὴς ἐντολὴ νὰ περικαλλύνῃ καὶ τελειοποιήσῃ πάντα τὰ πνευματικὰ ἔργα τῶν ἀρίων καὶ τῶν σημιτικῶν φύλων, ἀντικαθιστᾶσα τὰ μὲν κολοσσικὰ καὶ ἄμορφα ἀγάλματα τῶν ἰνδικῶν παγοδῶν καὶ τῶν αἰγυπτιακῶν ἱερῶν διὰ τῶν χρυσελεφαντίνων προϊόντων τῆς σμίλης τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πολυκλείτου, τοὺς δὲ ὕμνους τῶν Βεδῶν διὰ τῆς θεσπεσίας μούσης τοῦ Ὁμήρου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ